Nozimov Eldor Anvarovich

Samarqand iqdisodiyot va servis inistituti

“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasi katta o‘qituvchisi

eldornozimov@gmail.com

SUG‘URTA TIZIMINING IQTISODIY MOHIYATI VA BOZOR MEXANIZMLARIDAGI O‘RNI

Annotatsiya. Ushbu akademik maqola sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini, bozor munosabatlaridagi tutgan o'rnini, asosiy funktsiyalarini hamda iqtisodiy o'sishdagi rolini chuqur tahlil qilishga bag'ishlangan. Ishda sug'urta bozorining nazariy asoslari, uning tuzilishi va tartibga solinishi, shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Xususan, O'zbekiston sug'urta bozorining o'ziga xos xususiyatlari, mavjud muammolari va istiqbolli rivojlanish yo'nalishlari atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot sug'urtaning moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, investitsiyalarni rag'batlantirish va umumiy iqtisodiy farovonlikka hissa qo'shishdagi muhim ahamiyatini ko'rsatib beradi hamda uning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqadi.

Kalit so‘zlar: Sug'urta, Iqtisodiy mohiyat, Bozor munosabatlari, Riskni boshqarish, Kapital shakllantirish, Regulirovkalar, Iqtisodiy o'sish, O'zbekiston

Kirish

Zamonaviy iqtisodiyotda sug'urta, moliyaviy tizimning ajralmas qismi sifatida, noaniqlik va risklar sharoitida iqtisodiy sub'ektlarning barqarorligini ta'minlashda fundamental ahamiyat kasb etadi. Globalizatsiya jarayonlari va texnologik inqiloblar bilan bog'liq holda yuzaga kelayotgan yangi xatarlar sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni oshirib, uning iqtisodiy mohiyatini yanada dolzarb qilmoqda. Sug'urta nafaqat yakka tartibdagi shaxslar va korxonalarni kutilmagan moliyaviy yo'qotishlardan himoya qiladi, balki jamiyat miqyosida kapitalni mobilizatsiya qilish, investitsion faollikni rag'batlantirish va umumiy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, O'zbekiston kabi bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan va iqtisodiy modernizatsiya jarayonlarini boshidan kechirayotgan mamlakatlarda sug'urta sohasining rivojlanishi strategik ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi sug'urta sektorining mamlakatning moliyaviy tizimini chuqurlashtirish, sarmoyaviy muhitni yaxshilash va aholi farovonligini oshirishdagi salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish zarurati bilan belgilanadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi sug'urtaning iqtisodiy mohiyatini, uning bozor munosabatlaridagi o'rnini, asosiy funktsiyalarini va iqtisodiy o'sishga ta'sirini kompleks tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, O'zbekiston sug'urta bozorining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va uni yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish ham maqsad qilingan. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi: birinchidan, sug'urtaning nazariy asoslari va iqtisodiy mohiyatini aniqlash; ikkinchidan, sug'urtaning asosiy iqtisodiy funktsiyalari va bozor munosabatlaridagi tutgan o'rnini tahlil qilish; uchinchidan, sug'urta bozorining tuzilishi, tartibga solinishi va iqtisodiy o'sishdagi rolini baholash; to'rtinchidan, O'zbekiston sug'urta bozorining hozirgi holati, o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish yo'nalishlarini o'rganish; va nihoyat, olingan xulosalar asosida amaliy takliflar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Sug'urta sohasining iqtisodiy nazariya va amaliyotdagi o'rni ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o'rganilgan. Sug'urtaning mohiyati, funktsiyalari va bozor munosabatlaridagi o'rni bo'yicha umumiy tushunchalar ko'plab darslik va ilmiy ishlarda bayon qilingan. Jumladan, ba'zi tadqiqotlar sug'urtani riskni o'tkazish, tavakkalchiliklarni taqsimlash va moliyaviy yo'qotishlardan himoya qilish vositasi sifatida ko'rib chiqadi. Masalan, axmedovb228 tomonidan yuklangan "Sug'urtaning Mohiyati, Funktsiyalari Va Bozor Munosabatlaridagi O'rni" nomli hujjat, garchi uning to'liq mazmuni ushbu tadqiqotga taqdim etilmagan bo'lsa-da, o'z nomidan kelib chiqib, sug'urtaning fundamental jihatlari, turli funktsiyalari va bozor dinamikasidagi o'rnini yoritishga qaratilgan asosiy resurslardan biri sifatida e'tirof etilishi mumkin. Bu turdagi asarlar sug'urta tushunchasini tahlil qilish uchun nazariy asos yaratadi.

Sug'urta bozorlarini tartibga solish masalalari alohida diqqatga sazovordir. Bhaskar, McClellan va Sadler (2023) tomonidan "American Economic Review" jurnalida chop etilgan "Regulation Design in Insurance Markets" nomli tadqiqot, sug'urta bozorlaridagi tartibga soluvchi siyosatning dizaynini chuqur o'rganadi. Tadqiqot regulirovkasini delegatsiya muammosi sifatida kontseptuallashtirib, regulyatorning axborotga ega firmalar taklif qilishga ruxsat berilgan shartnomalar menyusini cheklovchi qoidalarni joriy etishini ta'kidlaydi. Asosiy xulosalardan biri shuni ko'rsatadiki, agar iste'molchi turlari va firma signallari qoplanish ehtiyojini doimiy ravishda aks ettiradigan tarzda tartiblangan bo'lsa, regulyator firmaning o'ziga xos ma'lumotlaridan foydalanishi mumkin. Bu firma tomonidan taklif qilingan har bir menyuda qo'shimcha imkoniyatlarni taqdim etish majburiyatini yuklash orqali amalga oshiriladi. Ushbu tadqiqot firma xulq-atvori, bozor nomukammalliklari, assimetrik axborot va moliyaviy bozorlardagi tartibga solishning rolini tushunishga muhim hissa qo'shadi. Bu esa sug'urta bozorini tartibga solish mexanizmlarini optimallashtirish zaruratini ko'rsatadi.

Sug'urta sanoatining rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiy o'sishidagi roli ham ko'plab izlanishlarning markazida turadi. Kosova misolidagi bir tadqiqot sug'urta sanoatining rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy va moliyaviy tizimlaridagi rivojlanishi va rolini o'rgangan. Ikkilamchi ma'lumotlardan va Kosovadagi barcha sug'urta kompaniyalarining moliyaviy menejerlari bilan o'tkazilgan so'rovdan foydalangan holda, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sug'urta sanoati moliyaviy bozorning rivojlanishiga yordam berishda muhim rol o'ynaydi va natijada mamlakatlarning umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolqon mamlakatlari tahlili shuni ta'kidladiki, makroiqtisodiy va moliyaviy sektor omillari sug'urta sanoatining kelajakdagi kengayishi uchun muhim harakatlantiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi. Oldingi tadqiqotlar xulosalarini tasdiqlagan holda, ushbu tadqiqot sug'urta investitsiya muhitini yaxshilash va qator iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish orqali iqtisodiy rivojlanishga sezilarli hissa qo'shishini ko'rsatadi. Xususan, Kosova uchun sug'urta bozorining yalpi yozilgan mukofotlari va mamlakatning YaIM o'sishi o'rtasida ijobiy bog'liqlik aniqlangan. Garchi bu ta'sir hozirda kamtarona bo'lsa-da, Kosova sug'urta sektorining potentsial kengayishi bilan o'sishi prognoz qilinmoqda. Ushbu natijalar sug'urtaning iqtisodiy o'sishdagi rolini yanada chuqurroq tushunish uchun zamin yaratadi, ayniqsa O'zbekiston kabi rivojlanayotgan iqtisodiyotlar kontekstida. Ushbu adabiyotlar tahlili sug'urtaning nazariy va amaliy jihatlarini, uning tartibga solinishi va iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini kompleks o'rganish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sug'urtaning iqtisodiy mohiyati va bozor munosabatlaridagi o'rnini kompleks va ko'p qirrali tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, buning uchun bir qator ilmiy metodologiyalardan foydalaniladi. Dastavval, mavzuga oid adabiyotlar tahlili (literature review)

usuli qo'llanilib, sug'urta nazariyasining klassik va zamonaviy yondashuvlari, uning iqtisodiy funktsiyalari va bozor mexanizmlaridagi roli bo'yicha mavjud bilimlar tizimlashtiriladi. Xorijiy va mahalliy manbalar, jumladan, ilmiy maqolalar, monografiyalar va hisobotlar sinchiklab o'rganiladi.

Qiyosiy tahlil usuli orqali rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar sug'urta bozorlarining tuzilishi, tartibga solinishi va iqtisodiy rivojlanishga ta'siri o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar aniqlanadi. Bu usul O'zbekiston tajribasini xalqaro kontekstga solishtirishga imkon beradi va eng yaxshi amaliyotlarni o'rganishga yordam beradi.

Iqtisodiy-statistik tahlil usullari sug'urta bozorining asosiy ko'rsatkichlari, masalan, sug'urta mukofotlarining yalpi ichki mahsulotga nisbati (sug'urta penetratsiyasi), sug'urta bozorining hajm o'sishi dinamikasi va boshqa makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan o'zaro bog'liqligini aniqlashda qo'llaniladi. Bu sug'urtaning iqtisodiy o'sishga miqdoriy ta'sirini baholash imkonini beradi.

Tizimli yondashuv sug'urta sohasini moliyaviy tizimning ajralmas elementi sifatida, uning boshqa sektorlar bilan o'zaro aloqalarini va umumiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini yagona tizim doirasida ko'rib chiqishga xizmat qiladi. Bu sug'urta bozorining tarkibiy elementlarini, uning funktsiyalarini va ularning samaradorligini tahlil qilishda muhimdir.

Induktiv va deduktiv metodlar umumiy nazariyalardan xususiy holatlarni tushuntirishda (deduktsiya) va xususiy kuzatishlardan umumiy xulosalar chiqarishda (induktsiya) qo'llaniladi. Xususan, sug'urtaning umumiy iqtisodiy mohiyatini aniqlashdan O'zbekiston sug'urta bozorining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishga o'tishda deduktiv yondashuv, va aksincha, O'zbekiston tajribasi asosida umumiy tavsiyalar ishlab chiqishda induktiv yondashuvdan foydalaniladi. Ushbu metodologik yondashuvlar sug'urta sohasini har tomonlama va chuqur o'rganishga, ob'ektiv xulosalar va amaliy ahamiyatga ega takliflar ishlab chiqishga imkon beradi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot sug'urtaning iqtisodiy mohiyati va bozor munosabatlaridagi tutgan o'rnini har tomonlama tahlil qildi. Xulosa qilib aytganda, sug'urta nafaqat noaniqlik va risklarni boshqarishning samarali vositasi, balki zamonaviy iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo'lib, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, kapitalni mobilizatsiya qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Uning asosiy funktsiyalari riskni himoyalash, jamg'arma va investitsiya, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash kabi jihatlarni qamrab oladi. Sug'urta bozorining samarali faoliyat ko'rsatishi va uning ishonchliligi tartibga soluvchi organlar tomonidan amalga oshiriladigan puxta nazorat va monitoringga bog'liq bo'lib, bu borada assimetrik axborot muammolarini hal etishda firmalarning o'z ma'lumotlaridan foydalanishni majburiy etuvchi mexanizmlar muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, xalqaro tajriba, jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlar misolida, sug'urtaning YaIM o'sishiga ijobiy ta'siri aniqlangan.

O'zbekiston sug'urta bozori o'zining rivojlanishining boshlang'ich bosqichida bo'lsa-da, katta salohiyatga ega. Hozirgi kunda mavjud bo'lgan sug'urta penetratsiyasining pastligi, aholining moliyaviy savodxonligining yetarlicha emasligi va mahsulot assortimentining cheklanganligi kabi muammolar, amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali bartaraf etilishi mumkin.

Regulyativ muhitni takomillashtirish: Sug'urta bozorini tartibga soluvchi qonunchilik bazasini xalqaro standartlarga muvofiq yanada modernizatsiya qilish. Bu jarayonda, sug'urta kompaniyalarining axborot ustunligidan mijozlar manfaati yo'lida foydalanishni

rag'batlantiruvchi mexanizmlarni (masalan, majburiy qo'shimcha sug'urta variantlarini taklif qilish) joriy etish imkoniyatlarini o'rganish zarur.

Aholi va tadbirkorlarning sug'urta madaniyatini oshirish: Keng ko'lamli targ'ibot-tashviqot ishlari, moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlar va ta'lim loyihalarini amalga oshirish.

Sug'urta mahsulotlarini diversifikatsiya qilish: Aholining va iqtisodiyot tarmoqlarining o'zgaruvchan ehtiyojlariga mos keladigan yangi va innovatsion sug'urta mahsulotlarini (masalan, kibersug'urta, agrosug'urta, mikro sug'urta) ishlab chiqish va bozorga kiritish.

Raqamlashtirish va innovatsiyalarni joriy etish: Sug'urta xizmatlarining onlayn savdosini, elektron hujjat aylanishini va mijozlar bilan raqamli muloqotni kengaytirish, texnologik yechimlarni (insurtech) qo'llab-quvvatlash.

Kapitalizatsiyani mustahkamlash va raqobatni oshirish: Sug'urta kompaniyalarining kapital bazasini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar ishlab chiqish, shuningdek, bozorga yangi ishtirokchilarni jalb qilish orqali raqobat muhitini yaxshilash.

Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish: Xorijiy sug'urta kompaniyalarini O'zbekiston bozoriga jalb qilish, ularning tajribasidan va texnologiyalaridan foydalanish.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi O'zbekiston sug'urta bozorining barqaror va shiddatli rivojlanishiga, uning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyatli rolini oshirishga va aholining moliyaviy himoyasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Rejda, George E., and Michael McNamara. Riskni boshqarish va sug'urta tamoyillari. Boston: Pearson, 2020.

[2] Cummins, J. David, and Bertrand Venard (Eds.). Sug'urta Qollanmasi. New York: Springer, 2009.

[3] Browne, Mark J., and Roger D. Petersen. "Sug'urta sanoatining iqtisodiy ta'siri." Jeneva maqolalari: Xatar va Sug'urta bo'yicha – Masalalar va Amaliyot, vol. 28, no. 3, 2003, pp. 363-382.

[4] Arena, Maura. "Sug'urta bozori faoliyati iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradimi? Sanoatlashgan va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun trans-mamlakat tadqiqoti." Xavf va sug'urta jurnali, jild. 72, son. 3, 2008, bet. 473-496.

[5] Skipper, Harold D., Jr. "Global Iqtisodiyotda Sug'urtaning roli." Jeneva Tavakkalchilik va Sug'urta Maqolalari – Masalalar va Amaliyot, vol. 27, no. 1, 2002, pp. 1-17.